

ÁLLOMÁNYALAKULÁSI TRENDEK A FELSŐOKTATÁSI ÉS SZAKKÖNYVTÁRAKBAN

Fogarassy Miklós

OSZK-Könyvtártudományi és Módszertani Központ

A szakkönyvtári állományalakulási adatok 8 év alatti változását számszerű, illetve grafikus formában szemlélő összeállításunk a Művelődésügyi – később: Kulturális – Minisztérium 1970., 1974. és 1978. évi szakkönyvtári statisztikai gyűjteménye alapján készült.

Ezekben az években a könyvtárügy ágazati felelős főhatósága ún. teljeskörű, azaz valamennyi hazai szakkönyvtárra kiterjedő mérést és adatfeldolgozást végzett. S noha a vizsgálatba került könyvtárak száma némileg változott (1970: 1935; 1974: 1833; 1978: 1882), adatainak teljes halmaza – a fő tendenciák tekintetében – mégis megalapozott összehasonlító következtetésekre ad módot.

Ezek a statisztikai adattárak, következetlenül ugyan, de érvényesíteni kívántak egy lényeges könyvtárpolitikai elvet is – mégpedig azzal, hogy a főfoglalkozású könyvtárosokkal rendelkező (tehát minimális „könyvtári személyzeti kapacitással bíró”) intézményeinket külön, részletesebb elemzésben részesítették. Ez a feldolgozásmód azért következetlen, mert az adattárak által feldolgozott periódus felezőpontján, 1974-ben ezt a külön csoportosítást a szakkönyvtári statisztika nem nyújtja, hanem homogén adathalmazt közöl: ebben az évben valamennyi – 1833 – szolgáltató helyre vonatkozó statisztikai számadatot egységes feldolgozásban találjuk meg az adattárban.

A főfoglalkozású könyvtárossal rendelkező szakkönyvtári csoportba 1970-ben egyébként 605 (az intézmények 31,2%-a), 1978-ban pedig 841 (a statisztikában feldolgozott intézmények 46,2%-a) könyvtár tartozott. Ez elég tetemes növekedés. Az a tény, hogy 8 év alatt ennyi intézmény érezte szükségesnek, hogy teljes foglalkozásban könyvtári dolgozót alkalmazzon (más kérdés: úgy tűnik, túlnyomó része eltekintve az érdemi könyvtárosi képzettségtől), önmagában ugyan örömdetes könyv-

tári trend-adat, értékelését azonban csak egyéb tényezőkkal összefüggésben lehetne megkísérelni.

Az alábbiakban, a fő állományalakulási tendenciákat megrajzolandó, a következő bontásokban igyekszünk követni a könyvtári mutatószámok alakulását:

Az egyik bontás:

- a kiemelt (országos, tudományági, általános) nagykönyvtárak (a továbbiakban: KK)*;
- a helyi (jelentőségű) szakkönyvtárak csoportja (a továbbiakban: HK).

A másik bontásban pedig jellegüknek megfelelően a következő csoportokat alakítottuk ki:

- nemzeti és önálló nagykönyvtárak (a továbbiakban: NK);
- felsőoktatási könyvtárak (a továbbiakban: FK);
- vállalati, intézményi, kutatóintézeti szakkönyvtárak /zömében: a műszaki–termelési könyvtárak köre/ (a továbbiakban: VK);
- egyéb szakkönyvtárak /ezt a csoportot a grafikonon csak akkor tüntetjük fel, ha az adat megjelenítésének valamilyen szerepe van/ (a továbbiakban: EK).

1. Állomány, állományalakulás

A felsőoktatási és szakkönyvtárak állománya összesen

1970. december 31-én	28,5 millió
1974. december 31-én	43,6 millió
1978. december 31-én	51,5 millió

egység volt.

* A „kiemelt könyvtárak” csoportja a három adatközlési évben nem teljesen homogén: 1970-ben 94, 1974-ben 96, 1978-ban 120 könyvtár tartozott ebbe a körbe.

Az állomány alakulása csoportonként (millió egység)

	1970	1974	1978
KK	17,7	19,4	21,0
HK	10,7	24,0	30,5
Összesen:	(28,5)	(43,6)	(51,5)*

Ezeket az állományi kumulatív adatokat grafikonon az 1. ábra szemlélteti.

Az 1. ábra elég „beszédesen” példázza a fejlődés két lényeges vonását:

egyfelől azt, hogy az állománynövekedés üteme – a dokumentumok világméretű drágulása miatt is – 1974 után csökkent, de

még inkább azt, hogy az országos szerepkörű nagykönyvtárak állományának igen mérsékelt növekedése mellett, a helyi szakkönyvtárak gyűjteményei 1970 és 1974 között meredeken előretörték: nagyságuk, fejlődésük messze megelőzi a szolgáltatásban kulcsszerepet játszó, de nem helyi, vállalati pénzekből finanszírozott könyvtári intézmények lehetőségeit.

Még árnyaltabbá válik a kép, ha ezt az állományalakulási tendenciát a jelleg szerint kialakított négy fő könyvtári csoport szerint ábrázoljuk. Ime az adatok:

	1970	1974	1978
NK	6,7	8,2	9,2
FK	10,1	12,2	13,7
VK	9,8	16,0	23,9
EK	—	4,2	4,2
Összesen	(28,5)	(43,6)	(51,5)

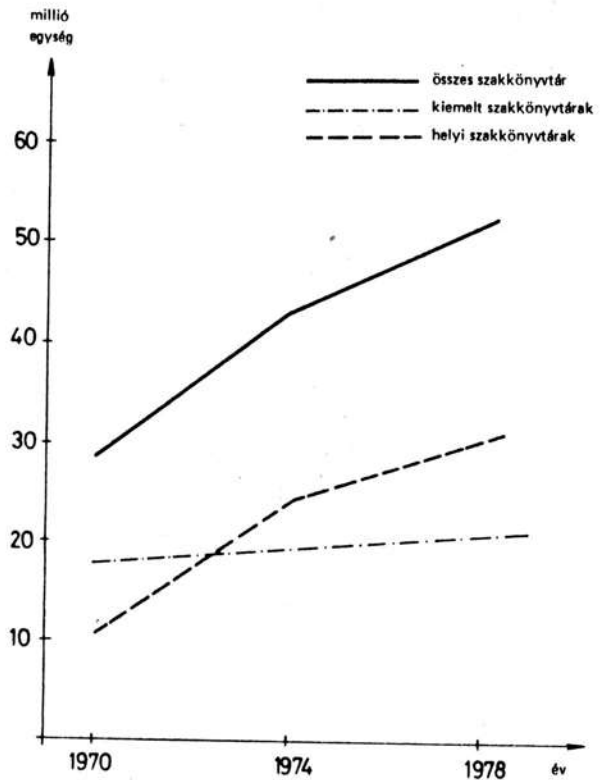
Ugyanezt grafikonon a 2. ábra szemlélteti.

Az előbbinél is pregnánsabban látható talán: az önálló nagykönyvtárak, valamint az egyetemi és főiskolai könyvtárak igen mérsékelt, lassú állományfejlődése mellett a termelési–kutatási szakkönyvtárak az 1970-es évek elején roppant mód emelkedő állományrészesedést „vívtak ki maguknak”, s így e tekintetben az országos fejlődés rajzolatát is ők, s nem pedig az államilag fenntartott, az állományellátás és a szolgáltatások szempontjából elsődlegesen megbízható intézmények állományának alakulása határozza meg.

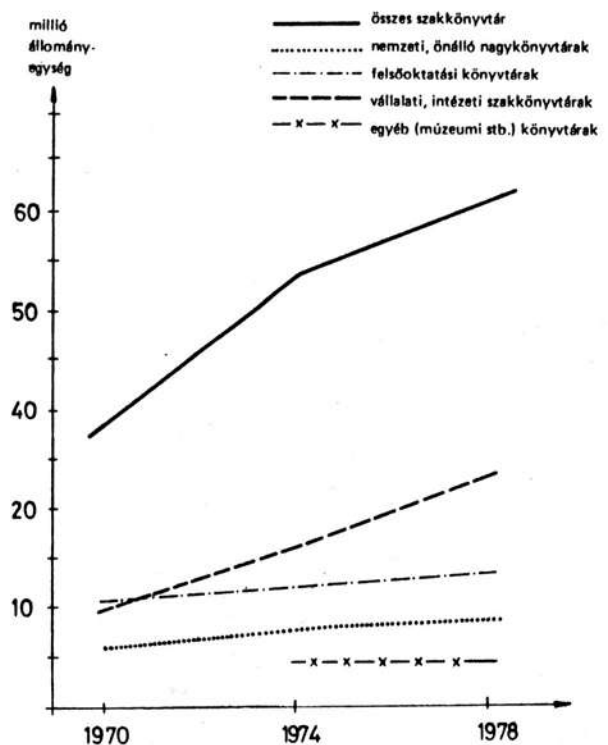
2. Gyarapítás, gyarapítási feltételek

A gyarapításra fordított összegek a 8 éves periódus alatt az alábbi módon alakultak:

* Itt és a továbbiakban: a zárójelbe tett „összesen” adatok a kerekítésből eredő pontatlanságokat jelzik.

1. ábra Az állomány mennyisége (I.)

2. ábra Az állomány mennyisége (II.)

A gyarapításra fordított évi összeg (millió Ft-ban)

	1970	1974	1978
KK	67,0	104,6	155,6
HK	119,5 (64,0%)	165,9 (61,3%)	253,9 (62,0%)
Összesen	186,5	270,5	409,5

A gyarapításra fordított évi összeg másik metszetünkben (millió Ft-ban)

	1970	1974	1978
NK	12,0	22,3	31,1
FK	49,5	75,3	111,5
VK	122,1 (65,4%)	169,2 (62,5%)	261,4 (63,8%)
EK	2,5	3,5	5,0
Összesen	(186,5)	(270,5)	(409,5)

Már a pusztá számadatok szemlézése is érzékelteti, hogy a könyvtári alapkiadások, a drágulás következtében roppant mértékben megnövekednek: nyolc év múltán több mint kétszeres értéket érnek el összességükben is, könyvtári csoportonként is.

Noha ezek az összegek nem csupán az ún. tartós beszerzésre kerülő dokumentumok vásárlására fordítottak, hanem tartalmazták a folyóirat-előfizetések hatalmas költségeit, sőt bizonyos központi szolgáltatások vásárlásának (pl. fordítottatás, témafigyelés stb.) költségét is, mégsem érdektelen melléjük állítani az állomány gyarapodási rovatának sommás adatait, hiszen ez az az állomány, mely végülis tartós nemzeti-szakkönyvtári vagyonként jelentkezik.

Évi gyarapodás (1000 egység)

	1970	1974	1978
KK	652,7	595,1 (!)	728,2
HK	811,1	1416,0	1510,9
Összesen:	1463,8	2011,1	2239,1

Ugyanez az adathalmaz a másik bontásban (1000 egység)

	1970	1974	1978
NK	239,0	262,6	279,4
FK	429,3	462,1	505,0
VK	742,2	1208,3	1362,9
EK	52,8	77,6	91,4
Összesen:	(1463,8)	(2011,1)	(2239,1)

Hogy túlessünk a pusztá számadatokon, s a szemlétebb grafikonok üdítsék aztán a tekintetünket, álljon még itt a gyarapítási összeg és a gyarapítási mennyiség hányadosának adatsora, amelyet az „egy új leltári egységre jutó gyarapítási összeg” mutatójának hívhatunk:

	1970	1974	1978
KK	102,7	175,7	213,7
HK	147,3	117,1	168,1
Együttes átlag	127,4	134,5	182,8
NK	50,2	85,1	111,4
FK	115,3	162,9	220,7
VK	164,5	140,0	191,9
EK	—	—	—
Együttes átlag	127,4	134,5	182,8

A gyarapítási összeg két táblázatának vizuális változatát a 3. ábra mutatja.

Azt hiszem, nem kétséges: mindkét metszet egyértelműen mutatja azt az állapotot, amely ellen a könyvtár-ügy haladó és ésszerű képviselői világszerte felveszik a küzdelmet. A helyi, autarkias, rendszerbe nem tartozó „kiskönyvtári” szinten a pénzek nagyarányú költsége a jellemző, mialatt ... miközben ... — ez a mondat, amelyet úgy vélem, nem is szükséges befejezni, annyira ismerős a kifutása.

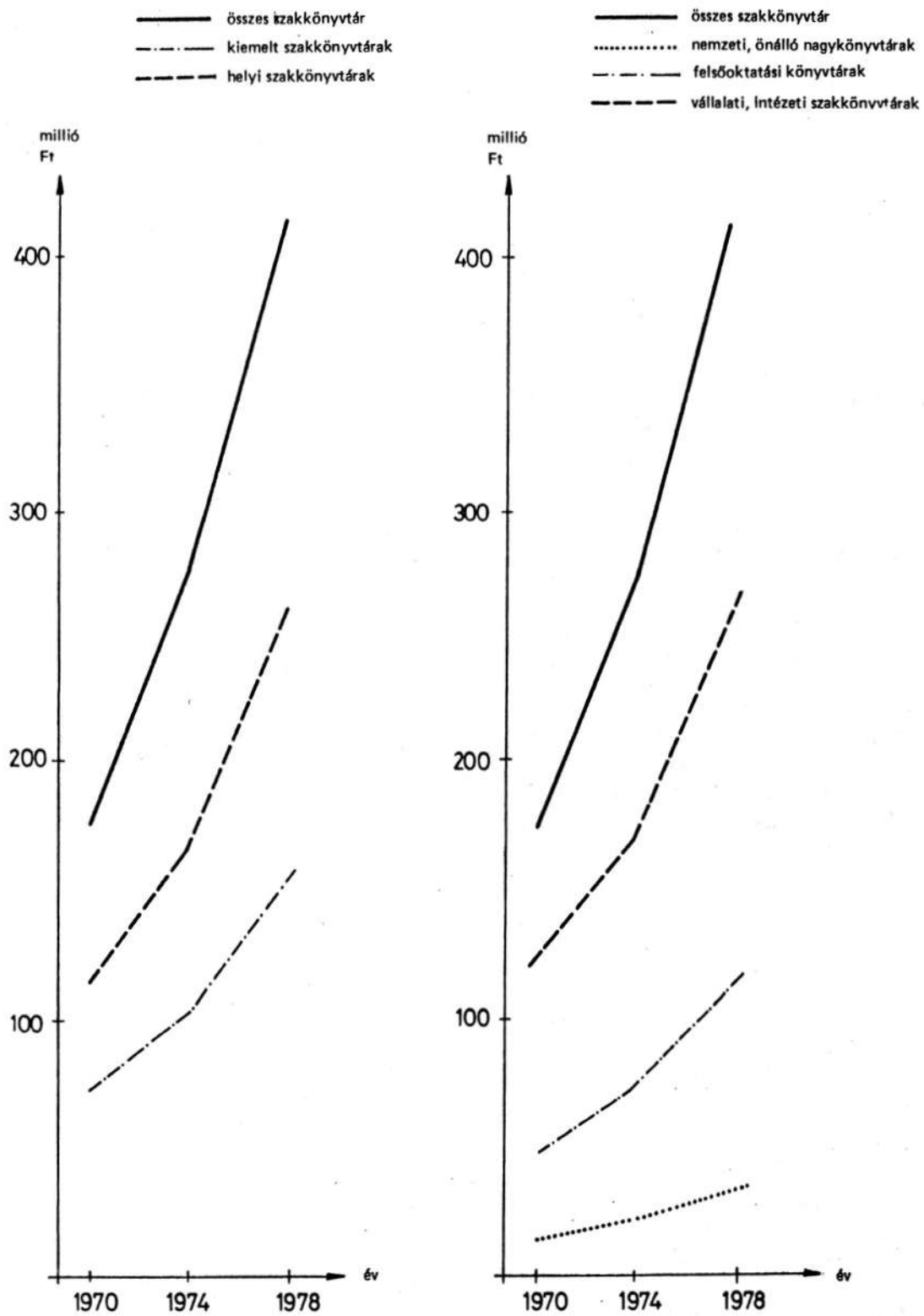
Menjünk azonban most tovább, és a gyarapítási mennyiségek képét szemléljük meg két metszetünkben a 4. ábrán.

Nem lehet szó nélkül hagyni az országos feladat körü szakkönyvtárak 1974. évi adatait. Noha az adatok tanúsítják: a beszerzésre fordított összeg ebben a kulcszerepű könyvtári típusban is 56%-al nőtt meg 4 év alatt (67 millióról 104 millióra) — ami országos átlagban kb. évi 14%-os gyarapításfejlést jelent —, ennek dacára a beszerzett állományba vett dokumentum mennyiség visszaesett (652 ezerről 595 ezerre). A nagymértékű inflálódás ebben az évben olyan szintet ért el, és ez nagykönyvtáraink beszerzésére olyan mértékben hatással volt, hogy a szaporodó hazai — és pénzügyileg korántsem megterhelő (pl. kötelepéldány) — kiadványforrások ellenére a külföldi beszerzések jelentős mértékben visszaestek.

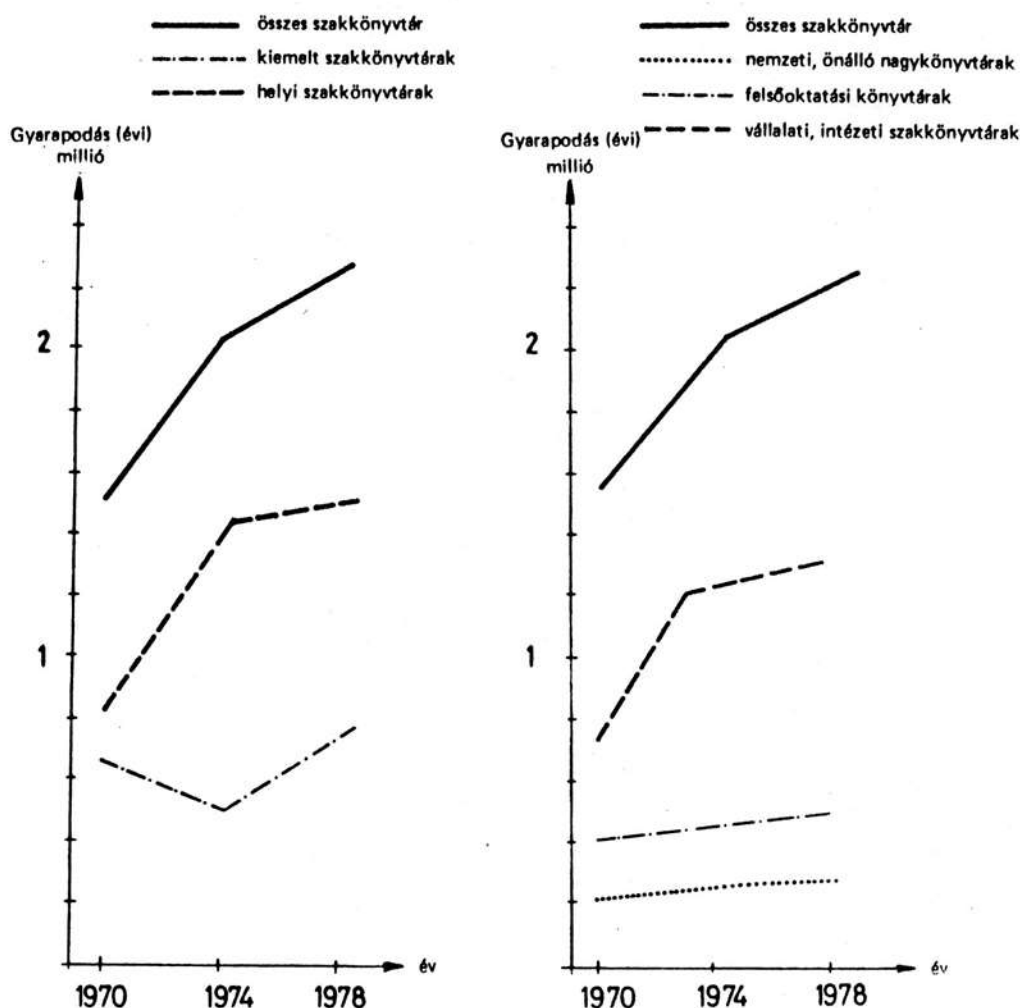
Miközben ... a helyi szakkönyvtárak ... De minek is magyarázni? A grafikon vonala oly szépen mutatja a történetek velejét.

E két tendencia érdekesen összegződik a gyarapítási összegek és az állománytestbe épülő új dokumentumok hányadosában (5. ábra).

Ezek a furcsán cikk-cakkozó vonalak érdekes jelenségre világítanak rá. Egyfelől: érdemes a 4. és az 5. ábra

3. ábra A gyarapítási összegek alakulása (I. II.)

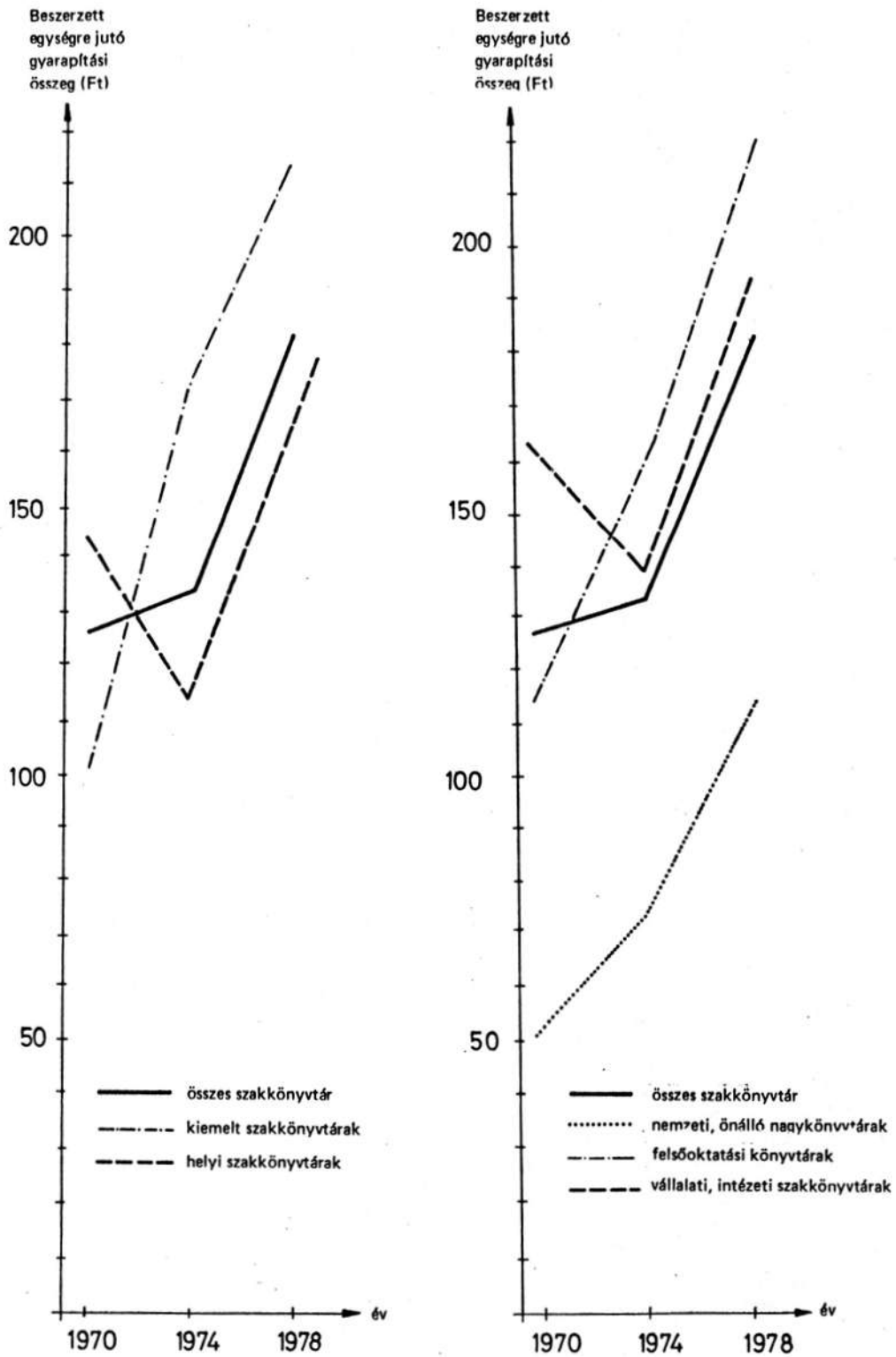
4. ábra Gyarapodás mennyiségeinek változásai (I. II.)

grafikonjai összegző vonalainak mozgását összehasonlítani: az előbbi lehanyatlik, az utóbbi emelkedik. Nos, a kisebb gyarapodáshoz is 1974 és 1978 között nagyobb anyagi „energiára” volt szükség.

E grafikonocskák másik érdekes tanulsága, hogy a legjelentősebb könyvtárainkban — elsősorban az egyetemi, főiskolai könyvtárak központi intézményeiben, az országos nagykönyvtárakban, ahol a ráfordítási átlagértékek, a magyar nyelvű könyvek (kötelespéldányok) viszonylag magas mennyisége miatt lefelé torzulnak — ott tehát, ahol minőségi könyvbeszerzési, gyarapítási tevé-

kenység folyhat, a pénzügyi ráfordítás, a nagyobb kiadás értékesebb, jobb, „tezaurálóbb” jellegű könyvtári gyarapításban realizálódik. Míg ... — érdemes megnézni mindkét grafikonon a kis szakkönyvtárak vonalát — a hatalmasan növekvő pénzügyi keretek (lásd a 3. ábra grafikonját) elpazarlódhatnak, efemer erre-arra: kötetelésre, megőrzésre nem kerülő folyóiratokra, könyvtári üresjáratokra.

Ez is trend, nem is akármilyen. A szép, csöndes visszafejlődés trendje.

5. ábra Egy leltári gyarapodási egységre jutó ráfordítás alakulása (I. II.)

**FOGARASSY Miklós: Állományalakulási
trendek a felsőoktatási és szakkönyvtárakban**

Az elmúlt évtizedben bekövetkezett infláció és ennek könyvtári gyarapítási, állományi következményei Magyarországon is krízist idéztek elő a szakkönyvtárak működtetésében. A szerző a könyvtári statisztikai adatok (1970, 1974, 1978) tükrében annak a folyamatnak az elemzésére vállalkozik, amely — nem szerencsés módon — az üzemi fejlesztési alapokból fenntartott helyi műszaki-vállalati szakkönyvtárak erőteljes növekedéséhez és az országos feladatkörű és érdekű nagykönyvtárak állományainak relatív stagnálásához vezetett.

* * *

**FOGARASSY, M.: Trends of collection
building in academic and special libraries**

The inflationary pressures of the past ten years and their consequences in stock building have unfavourably affected the activities of the special libraries in Hungary, too. Based upon statistical data of 1970, 1974 and 1978 the author analyzes the improper process leading to a significant development of special libraries financed by development funds of enterprises, while the collection of large libraries functioning at various national levels remained relatively unchanged.

* * *

**ФОГАРАШИ, М.: Тенденции формирования
фондов в библиотеках высших школ и технических библиотеках**

Инфляция, последовавшая в последнее десятилетие, и ее последствия для комплектования массивов и в Венгрии вызвали кризис в работе технических библиотек. Автор, используя библиотечные статистические данные (1970, 1974, 1978) анализирует тот процесс, который — довольно неудачным образом — привел к быстрому развитию библиотек предприятий, существующих за счет фонда по развитию и к относительному застою больших библиотек государственного значения.

* * *

**FOGARASSY, M.: Die Trends der
Bestandserweiterung in den Universitäts-
und Fachbibliotheken**

Die in den Siebzigerjahren eingetretene Inflation und ihre Folgen in Bezug auf die Bestandserweiterung der Bibliotheken riefen auch bei den ungarischen Fachbibliotheken eine Krise hervor. Im Spiegel der statistischen Daten (1970, 1974, 1978) analysiert Verfasser den Prozess, der — nicht zweckdienlicherweise — gegenüber einer relativen Stagnation der nationalen und dem allgemeinen Interesse dienenden Grossbibliotheken zum starken Wachstum der aus dem technischen Entwicklungsfonds der Betriebe aufrechterhaltenen technischen Bibliotheken der Unternehmen führte.

Még kapható OMKDK kiadványok

ÓNÓDY Miklós: Reprográfia a tájékoztatói intézményekben és könyvtárakban. 1979. 334 p. /Módszertani Kiadványok 46. sz./	80 Ft
Dr. SZEPESVÁRY Tamás: Referáló és indexelő szolgáltatások a természettudományi és műszaki információs rendszerekben. 1979. 101 p. /Módszertani Kiadványok 47. sz./	27 Ft
MÁRKUS György: Orosz-magyar fordítástechnika. 1978. 165 p. /A Tudományos Tájékoztatás Elmélete és Gyakorlata 23. sz./	43 Ft
A kiskereskedelmi vállalatok piaci információs rendszere. 1977. 470 p.	126 Ft
Dr. HÁMORI Péter—Dr. SCHNEIDER László: A közvetlen reklámozás információs rendszere. 1978. 161 p.	38 Ft
Dr. SZABÓ László: A piacmegismerés célvizsgálatai. 1979. 281 p.	70 Ft